

VLADIMIR GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Izvorni znanstveni članak

UDK: 355.257.7(497.1=112.2)"1945/1946"(093)

LOGOR KRNDIJA 1945-1946. GODINE POKAZATELJI O BROJU, STAROSNOJ, RODNOJ I ZAVIČAJNOJ STRUKTURI LOGORAŠA I ŽRTAVA

Autor ukazuje na broj, starosnu, rodnu i zavičajnu strukturu logoraša i žrtava u logoru Krndija 1945. i 1946. godine. Članak se temelji na arhivskoj građi, objavljenim izvorima i opsežnoj literaturi hrvatske i drugih historiografija koje se bave problematikom povijesti podunavskih Nijemaca.

Ključne riječi: logor Krndija, struktura logoraša, stradanja, žrtve

Nakon Drugoga svjetskog rata nova komunistička vlast u Jugoslaviji pripadnicima njemačke manjine oduzela je sva nacionalna i građanska prava i konfiscirala imovinu. Žrtve kolektivne odmazde nisu bili samo folksdojčeri koji su mogli dokazati svoje sudjelovanje u partizanskom pokretu ili barem njegovo pomaganje. Ostalima je slijedila konfiskacija imovine i protjerivanje odnosno upućivanje u logore. Naime, povijest i sudbina hrvatskih i jugoslavenskih folksdojčera potkraj Drugoga svjetskog rata i nakon njega nerazdvojno je, isključivo i jednostrano vezana uz propast Trećega Reicha, kao uostalom i sudbina Nijemaca europskoga istoka i jugoistoka.

Procjenjuje se da je od 500.000 folksdojčera, koliko ih je živjelo na području Jugoslavije do potkraj Drugoga svjetskog rata, oko 240.000 bilo evakuirano pred nalletom Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i nikada se više nije vratilo na svoja ognjišta. Ako se ne računaju folksdojčeri mobilizirani u razne vojne postrojbe, oko 200.000 folksdojčera civila potpalo je pod komunističku vlast u Jugoslaviji. Od toga je jedna četvrtina nastradala u logorima, dok je ostatak nestao tijekom etničkog čišćenja ili je pak morao izbjegli. Prema njemačkim/folksdojčerskim podacima, od 195.000 folksdojčera koji su ostali u Jugoslaviji, od

potkraj 1944. do početka 1948. u logore je internirano oko 170.000 osoba.¹ Izvori i suvremenici potvrđuju da su u logore upućivane cjelokupne folksdojčerske obitelji, starije osobe, žene s djecom, bez obzira na dob. Prema svim pokazateljima, umiralo se većinom od bolesti, posebice tifusa, premorenosti, zime i gladi. Likvidacije nisu bile masovne i učestale, ali je bilo i zlostavljanja i ubijanja. U logorima je od posljedica zlostavljanja, zime, gladi, tifusa i dizenterije umrlo oko 50.000 do 60.000 pripadnika njemačke manjine. Smrtnost u jugoslavenskim logorima za folksdojčere bila je oko 30%. Do sada je 70% (48.687) žrtava poimenično identificirano.² Najnovija istraživanja ove brojke utemeljeno povećavaju.

Najmanje oko 10 do 20.000 hrvatskih folksdojčera, većina preostalih u zavičaju, internirano je tijekom 1945, 1946. i 1947. u sabirne i radne logore, u kojima je najmanje nekoliko tisuća izgubilo život.³ Prema svim pokazateljima, najveći logori za pripadnike njemačke manjine na području Hrvatske bili su tijekom 1945, 1946. i 1947. Josipovac kraj Osijeka, Valpovo, Velika Pisanica kraj Bjelovara, Krndija kraj Đakova, Šipovac kraj Našica, Pusta Podunavlje u Baranji i Tenja/Tenjska Mitnica kraj Osijeka.⁴

Za sudbinu hrvatskih Nijemaca paradigmatičko je selo Krndija u Slavoniji, 4 km sjeverozapadno od Punitovaca u Đakovštini. Nekada pretežno njemačko naselje, koje se od nastanka u 1882/1883. brzo širilo, nestalo je »preko noći«. Naime stanovništvo je iselilo/izbjeglo potkraj listopada 1944., a jugoslavenska komunistička vlast je Krndiju tijekom 1945. i 1946. pretvorila u logor za preostale Nijemce u zavičaju.

- 1 Usp. *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, München, 1998, str. 4, 290; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, München 2003, str. 155; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, Beograd 2004, str. 196; Vladimir Geiger, Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata 1945.-1947., *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38, br. 3, Zagreb 2006, str. 1085. I tamo navedeni izvori i literatura.
- 2 Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, Menschenverluste – Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito – Regime in der Zeit von 1944-1948, München-Sindelfingen 1994.
- 3 Ekkehard Völkl, Abrechnungsfuror in Kroatien, u: Klaus Dietmar Henke und Hans Woller (Hrsg.), *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kolaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*, München 1991, str. 378.
- 4 Usp. *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, str. 219-228; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, str. 121-127; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, str. 152-162; V. Geiger, Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata 1945.-1947., str. 1081-1100. I tamo navedeni izvori i literatura.

Od kolovoza 1945. do svibnja 1946. napušteno njemačko selo Krndija kraj Đakova jedan je od najvećih logora u Hrvatskoj i Jugoslaviji za preostalo njemačko stanovništvo (pretežno starije osobe, žene i djecu) jednog dijela Slavonije i Srijema (Đakovo, Vinkovci, Slavonski Brod, Županja, Slatina, Virovitica, Požega, Vukovar...), središnje Hrvatske (Zagreb, Novska, Kutina, Garešnica, Daruvar, Bjelovar, Sisak, Kostajnica...) i bosanske Posavine (Bosanski Brod, Bjeljina, Brčko, Prnjavor...). Na tešku sudbinu logoraša utjecali su, osim nepovoljnih uvjeta smještaja, izrazito slaba prehrana, nedovoljna higijena, pomanjkanje lijekova i liječničke pomoći, razne bolesti, te naporni radovi na koje zatočenici nisu bili navikli. Umiralo se većinom od bolesti, napose tifusa, gladi, iznemoglosti i hladnoće. Od zime 1945/1946, napose od siječnja 1946, počinje harati epidemija pjegavog tifusa i ubrzo poprima zastrašujuće razmjere.⁵ Potkraj ožujka ili početkom travnja 1946, nakon poduzetih potrebnih mjera, tifus je uklonjen. Ubijanja i smaknuća osim nekoliko slučajeva, koji su nedvojbni, u logoru Krndiji nije bilo. Logoraše su pokapali na mjesnom groblju, mnoge i bez nadgrobnih oznaka ili natpisa. Procjenjuje se da je kroz logor Krndiju 1945/1946. prošlo oko 3.500 do 4.000 logoraša, te da ih je oko 500 do 1.500 u logoru izgubilo život.⁶

U historiografiji, publicistici, memoarskoj literaturi i iskazima/svjedočanstvima logoraša zatim članova logorske uprave, a i suvremenika te u dokumentima, vrlo su različiti navodi, tvrdnje, procjene i poimenični pokazatelji/popisi o broju i strukturi logoraša i broju i strukturi žrtava u logorima za folksdojčere u Hrvatskoj, od svibnja 1945. do početka 1947, također i o logoru Krndiji 1945/1946, napose o djelovanju i uvjetima u logoru Krndiji, kao i broju logoraša i broju žrtava. Točan broj hrvatskih folksdojčera koji su prošli kroz poslijeratne logore, kao i točan broj žrtava logora, sa sigurnošću je teško utvrditi. Uz sve dokumentacija, iskazi/svjedočanstva i literatura omogućuju i u pogledu logora za folksdojčere u Hrvatskoj, i o logoru Krndiji, osnovne pokazatelje.

5 Usp. Vladimir Geiger, Epidemija tifusa u logorima za folksdojčere u Slavoniji 1945/1946. i posljedice, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 39, br. 2, Zagreb 2007, str. 367-383.

6 Usp. *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Station eines Völkermords*, str. 219-223; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, str. 124-126; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, str. 157-159; V. Geiger, Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945.-1947., str. 1095-1096. I tamo navedeni izvori i literatura.

O broju i strukturi logoraša u Krndiji

Kroz logor Krndiju prošlo je od kolovoza 1945. do svibnja 1946, prema svim vrlo pouzdanim navodima i procjenama, oko 3.500 do 4.000 uglavnom starijih osoba, žena i djece.⁷

Prema izvješću Odsjeka narodne sigurnosti Upravnog odjela Okružnog NO-a Slavonski Brod od 18. rujna 1945. Odjelu kaznenih zavoda Ministarstva unutarnjih poslova FD Hrvatske, Zagreb, u Sabirnom logoru Krndiji nalazi se 2.552 osobe.⁸ Prema izvješću Ministarstva unutarnjih poslova Narodne vlade Hrvatske, Zagreb, od 12. studenoga 1945. Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske, Zagreb upućenom prije i Saveznom Ministarstvu unutarnjih poslova DF Jugoslavije, Beograd, u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, prema stanju 30. listopada 1945, u raznim logorima smješteno je oko 11.000 Nijemaca, »njemačkih državljana i onih njemačkih narodnosti« (od toga najviše u logoru Valpovo 3.806 logoraša i logoru Krndiji kraj Đakova 3.500 logoraša), koji se koriste za različite radove (»Koliko prilike dozvoljavaju isti se upotrebljavaju za razne radove i za ove vrijedi princip da se svojim vlastitim radom izdržavaju.«). Ministar unutarnjih poslova Narodne vlade Hrvatske Vicko Krstulović u izvješću napominje: »Poseban problem je smještaj i ishrana [...]. Za sada ih smještavamo na posebnim imanjima kako nam to prilike dozvoljavaju«, te zatim navodi da među logorašima ima znatan broj staraca i djece, koje se smješta većinom u logor Krndiju (»Poteškoća je sa starcima i djecom, koji imade oko 30% za sada se sve smješta većinom u logor u Krndiji, jer isti imade najbolje uslove da ih primi.«).⁹ Prema zahtjevnici za opskrbu Okružnog narodnog

7 Leopold Rohrbacher, *Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*, Salzburg 1949, str. 200; *Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948. Die Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroaten und Slowenen. Dokumentation*, Graz 1991, str. 193; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, str. 219; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, str. 125; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, str. 157. I tamo navedeni izvori i literatura.

8 Državni arhiv u Slavonskom Brodu (DASB), Okružni narodni odbor Slavonski Brod 10/15, Opći spisi po ur. zapsniku 6/14666 iz 1945, Inv. br. 46; Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić, Mate Rupić (priř.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, Slavonski Brod 2005, str. 265; Vladimir Geiger (priř.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, Slavonski Brod 2006, str. 437.

9 Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb, CK SKH, Vojna komisija, 12.XI.1945 (u kut. 134); Z. Dizdar, V. Geiger, M. Pojić, M. Rupić (priř.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, str. 292; V. Geiger (priř.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, str. 490; Vladimir Geiger, *Struktura stradalih u logoru Krndija 1945.-1946., Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 2004, Osijek 2004, str. 255.*

odbora Slavonski Brod, u mjesecu ožujku 1946. u logoru Krndiji se nalazilo 3.200 »zarobljenika«, odnosno »zatvorenika«.¹⁰

Ozbiljnije procjene žrtava logora Krndije 1945/1946. kreću se u rasponu od nekoliko stotina¹¹, najmanje 500¹², od 500 do 1.500¹³ i do preko 2.000 osoba.¹⁴ Postoje i znatno veće, neutemeljene i pretjerane procjene i navodi o broju logoraša (i do 10.000) i broju stradalih (i do 5.000) u logoru Krndiji.¹⁵ U historiografiji, publicistici, memoarskoj literaturi i svjedočanstvima/iskazima logoraša, vrlo su različiti navodi, tvrdnje, procjene i poimenični pokazatelji o logoru Krndiji 1945/1946, napose o djelovanju i uvjetima u logoru Krndiji, kao i broju logoraša i broju stradalih. Primjerice, logoraš Peter Seiler procjenjuje da je najveći broj interniraca u logoru Krndiji iznosio oko 3.000 osoba (»To se stalno mijenjalo. Zbog stalnih hapšenja stalno su dolazile nove žrtve«), te da je od kolovoza 1945. do svibnja 1946. oko 1.300 osoba umrlo »od gladi«.¹⁶ U podunavskošvapskoj historiografiji navodi se i, očito pretjeruje, da je od oko 4.000 logoraša u Krndiji, nakon kratkoga vremena na životu ostalo samo njih oko 1.800.¹⁷

10 DASB, Okružni narodni odbor Slavonski Brod 10/15, Opći spisi po ur. zapisniku, br. 1680, 2042, 5015/5458, 1946, Inv. br. 48, Zahtjevnica za mjesec ožujak 1946.

11 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, str. 972.

12 Mate Šimundić, *Hrvatski smrtni put (Prilog novijoj hrvatskoj povijesti)*, Split 2001, str. 440; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, str. 125; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, str. 157.

13 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band III, Erschießungen – Vernichtungslager – Kinderschicksale in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfingen 1995, str. 888; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, str. 219; *Logori smrti u komunističkoj Jugoslaviji 1944. – 1948. Izložba*, Njemačka narodnosna zajednica Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj Osijek/Volksdeutsche Gemeinschaft Landsmannschaft der Donauschwaben in Kroatien Essegg u suradnji s Radnom zajednicom Podunavskih Švaba Austrije u Beču i Austrijskim kulturnim institutom u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, od 11. do 25. lipnja 1999, s.p.; Peter Wassertheurer, *Die AVNOJ-Bestimmungen und der Völkermord an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948*, Wien, s.a, str. 7.

14 L. Rohrbacher, *Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*, str. 200; *Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948. Die Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroaten und Slowenen. Dokumentation*, str. 193.

15 Usp. primjerice: Stefan Sehl (Red.), *Unvergessene Heimat der Donauschwaben. Großgemeinde Drenje, Slatinik – Manditschevac – Pridvorje in Slawonien*, Reutlingen 1994, str. 386.

16 Bundesarchiv Koblenz (BA Koblenz), Ost-Dok. 2; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 19611, München 19842, Augsburg 19943, München 20044, str. 531-532; *Gegen das Vergessen. Die Grosse Flucht. Umsiedlung, Vertreibung und Integration der deutschen Bevölkerung*, München 2003. [DVD]; Vladimir Geiger, Ivan Jurković (prir.), *Pisma iz Krndije*, Zagreb 1993, str. 120 (poglavlje: Izvještaj/svjedočanstvo Petera Seilera iz Vinkovaca).

17 L. Rohrbacher, *Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*, str. 200; *Völkermord der Tito-Partisanen 1944-1948. Die Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroaten und Slowe-*

Popisi logoraša u Krndiji tijekom 1945. i 1946, iako su zasigurno vođeni, uglavnom nisu poznati i(li) dostupni.

U privatnom vlasništvu sačuvan je neobjavljeni, djelomični, očito službeni logorski popis jedne skupine logoraša, bez nadnevka, naslovljen »Kućni arak Mbr. 28.«¹⁸, sa 122 čitljiva (pisano strojopisom) i još 25 nečitljivih i izbljedenih (pisano rukopisom) imena logoraša, muškaraca. Kućni arak Mbr. 28. donosi niz podataka: ime i prezime logoraša, godinu i mjesto rođenja (ili prebivališta), a sadrži i primjedbu (-) starješine ove skupine Adolfa Tachtlera (1887.) iz Drenovaca kraj Županje, vjerojatno o odsutnosti, otpustu ili o smrti pojedinog logoraša.¹⁹ U toj skupini logoraša zastupljeni su Nijemci rodom iz Brežica (1), Bačke Palanke (1), Kikinde (1), Bjelovara (1), Pakraca (1), Daruvara (2), Slavonske Požege (2), Zagreba (2), Beograda (3), Novske (3), Slatine (3), Prnjavora (4), Garešnice (6), Vinkovaca (42) i Đakova (50). Zastupljena su godišta: 1878. (dvije osobe), 1879, 1882, 1883, 1884. (tri osobe), 1885. (dvije osobe), 1886. (tri osobe), 1887, 1889. (tri osobe), 1891, 1893. (pet osoba), 1894. (četiri osobe), 1895. (tri osobe), 1896. (dvije osobe), 1897, 1898. (šest osoba), 1899. (dvije osobe), 1900, 1901. (tri osobe), 1902. (pet osoba), 1903, 1904. (četiri osobe), 1905. (tri osobe), 1906. (tri osobe), 1907. (dvije osobe), 1908. (dvije osobe), 1909. (četiri osobe), 1910. (četiri osobe), 1911. (dvije osobe), 1912, 1913, 1914. (dvije osobe), 1915. (četiri osobe), 1916, 1917. (dvije osobe), 1918. (dvije osobe), 1919. (tri osobe), 1920. (tri osobe), 1921, 1923. (tri osobe), 1924, 1925. (dvije osobe), 1926. (četiri osobe), 1927. (pet osoba), 1928. (četiri osobe), 1929. (četiri osobe), 1930. (tri osobe) i 1931. Dakle, u toj je skupini bilo jedno dijete (do 14 godine života), 118 osoba radne dobi (15 do 64 godine života) i tri osobe starije dobi (stariji od 65 godina). Najmlađi u skupini imao je 14 godina, a najstariji 67 godina života.

Peter Seiler iz Vinkovaca zabilježio je u zimu 1945. dio logoraša u Krndiji, naime oko 1.000 osoba, pretežno žena i djece, od toga: 278 iz Vinkovaca, 295 iz okolice Vinkovaca, 45 iz okolice Vukovara, 75 iz Bjelovara, 48 iz Kutine, 42 iz Slatine, 36 iz Brčkog i 172 iz Županje.²⁰

U potpunjavanje popisa logoraša u Krndiji tijekom 1945. i 1946. moguće je, u nedostatku drugih i pouzdanih izvora, uz malobrojne arhivske dokumente, korištenjem navoda imena koje donose otpusnice (otpusne objave) iz logora, logorske osmrtnice, logoraška prepiska, dnevničke zabilješke, spomenari, različiti popisi umrlih u logoru Krndiji i usmeni iskazi i sjećanja logoraša i suvremenika.

nen. Dokumentation, str. 193; Vladimir Geiger, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb 2001, str. 177.

18 Izvornik u posjedu dr. Ivana Kirhmajera, Đakovo.

19 Vladimir Geiger, *Logor Krndija (1945.-1946.)*. Izvori i literatura, *Dijalog povjesničara – istoričara*, 7, Zagreb 2003, str. 477; V. Geiger, *Struktura stradalih u logoru Krndija 1945.-1946.*, str. 249.

20 Usp. BA Koblenz, Ost-Dok. 2; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V*, str. 533-534; *Gegen das Vergessen. Die Grosse Flucht. Umsiedlung, Vertreibung und Integration der deutschen Bevölkerung*, München, 2003. [DVD].

Prema nekim pokazateljima popis(e) logoraša u logoru Krndiji (očito i s podacima o stradalima – umrlim i ubijenim), nakon raspuštanja logora Krndije u svibnju 1946, preuzela je, s logorašima koji su tamo prebačeni, Komanda logora Tenja/Tenjska Mitnica. Naime, Odjel za izvršenje kazni Ministarstva unutarnjih poslova NR Hrvatske, Zagreb, izvijestio je 13. siječnja 1946. Predsjedništvo Vlade NR Hrvatske, Zagreb o sudbini Josipa Deutscha iz Daruvarskog Sokolovca, za kojeg se kao Kanađanina zauzimao i tražio podatke Konzulat Velike Britanije u Zagrebu »[...] naknadnim provjeravanjem u evidenciji rasformiranog radnog logora njemaca-civila u Tenjskoj Mitnici ustanovljeno je, da je logoraš Deutsch Josip u radnom logoru Krndiji obolio od pjegavog tifusa i da je 2. veljače 1946. g. umro«, o čemu je zatim Kabinet Predsjedništva Vlade NR Hrvatske, Zagreb, izvijestio 17. siječnja 1947. i Konzulat Velike Britanije u Zagrebu, navodeći da su »[...] podaci [su] provjereni i u evidenciji rasformiranog radnog logora njemaca-civila u tenjskoj Mitnici.«²¹ Kakva je bila daljnja sudbina navedene logorske dokumentacije, nije poznato. Središnji ured Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa, uprave i lokalne samouprave Republike Hrvatske, prema njihovim tvrdnjama, ne posjeduje dokumentaciju koja se odnosi na logor Krndiju, odnosno »[...] istom ne raspolaže niti ima ikakvih saznanja o toj dokumentaciji.«²²

Logor Krndiju spominju, izravno, navođenjem imena logora u kojemu se nalaze internirani Nijemci iz pojedinih mjesta, ili posredno, nenavođenjem logora Krndije (iako je jasno da su se u tom razdoblju pretežno tamo nalazili), ali navođenjem broja i(li) imena logoraša iz pojedinog mjesta, izvješća komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, na području Okružnog NOO-a Slavonski Brod, tijekom kolovoza, rujna i listopada 1945.²³ Izvješće Okružne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Slavonski Brod (23. listopada) Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Zagreb o Nijemcima na području Okružnog NO-a Slavonski Brod, navodi da se u logorima (najvjerojatnije pretežno u Krndiji) nalazi 1.551 osoba.²⁴ Izvješća komisija za utvrđivanje

21 HDA, Zagreb, Predsjedništvo Vlade, Konzularni odjel, Predmetni spisi (Spisi raznih konzulata), kut. 398.

22 Republika Hrvatska Ministarstvo pravosuđa, uprave i lokalne samouprave, Uprava za zatvorski sustav Središnji ured, Klasa: 053-01/02-01/283, Urbroj: 514-08-01-03-4, Zagreb, 21. siječnja 2003, Predmet: uvid i korištenje dokumentacije iz 1945. i 1946. godine; dopis/odgovor ravnatelja Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav Josipa Heheta, dipl. iur, Hrvatskom institutu za povijest, Zagreb.

23 HDA, Zagreb, ZKRZ, GUZ, 4218/45, kut. 67. i 4461/45, kut. 68. te 4565/45. Usp. Vladimir Geiger, Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okruga Slavonski Brod, 1945. godine, *Scrinia Slavonica*, 6, Slavonski Brod 2006, str. 661, 663, 666, 667, 669, 671, 673, 674, 676, 679, 683, 686, 687, 689, 690, 692, 694, 698, 699, 700-702, 703, 705, 708, 711, 712, 718, 721, 723, 726, 729, 733 i 736.

24 HDA, Zagreb, ZKRZ, GUZ, 4461/45, kut. 68. Usp. V. Geiger, Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okruga Slavonski Brod, 1945. godine, str. 729.

zločina okupatora i njihovih pomagača na području Okružnog NOO-a Slavonski Brod redovito navode da su u logore internirani preostali folksdojčeri, osim osoba iz mješovitih brakova (iako to nije uvijek bilo pravilo), osoba koje su bile ili obitelji čiji su članovi bili ili su još uvijek u partizanima odnosno Jugoslavenskoj armiji, ili su pomagali partizanski pokret. Izvješća također redovito navode da su iz logora puštene prethodno internirane pojedine osobe ili obitelji jer su uspjele dokazati da su članovi njihovih obitelji bili ili su još uvijek u partizanima odnosno JA ili da su oni sami pomagali NOV i PO Jugoslavije.

U logor Krndiju internirane su u početku i mnogobrojne osobe njemačkog podrijetla i imena s obiteljima, iako se nisu osjećali i(li) iskazivali Nijemcima. U logorima, također i u logoru Krndiji, internirani su i mnogobrojni Nijemci izrazito hrvatski nastrojani. Primjerice, izvješće Općinskog NO-a Podvinje (Slavonski Brod) (10. kolovoza 1945) Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okružnog NO-a Slavonski Brod o Nijemcima Podvinja, navodi: »Pripadali HSS. U Kulturbundu nisu bili učlanjeni.« / »Za vreme rata i okupacije držanje prema domaćem narodu bilo ispravno.«²⁵ Ivan Supek navodi primjer njegovoga rođaka, bratića, Đakovčanina Miše Geigera, Nijemca radićevskih nazora.²⁶ Izvješće, pak, Mjesne Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Bošnjaci (Županja), (16. kolovoza 1945) Kotarskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Županja o Nijemcima Bošnjaka, navodi: »Općenito držanje 'folksdojčera' pre rata nije se razlikovalo od ostalih mještana Hrvata, niti su se isticali kao Nijemci niti su kao takovi djelovali.«²⁷ Prema izvješću Komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača Rajevo Selo (Županja), (20. kolovoza 1945), u logoru (najvjerojatnije Krndiji) nalazi se 17 osoba iz Rajevog Sela, uz napomenu: »[...] no do ovih nema velike krivnje osim što su bili članovi kulturbunda [...].«²⁸

Prema navodu Mate Šimundića, nove su vlasti u travnju 1945. popisale u Đakovu i Đakovštini »[...] pripadnike njemačke i austrijske manjine. To ne bi teško, jer se takvima držali članovi udruge nazvane Kulturbund, osnovane još u prvoj Jugoslaviji. Ali biše i onih, što se nikada ni su učlanili u nju. Više ih je nosilo njemačka prezimena, ali se osjećali Hrvatima; njemački ne razumjeli ni rieči. Pisali se Becker,

25 HDA, Zagreb, ZKRZ, GUZ, 4218/45, kut. 67. Usp. V. Geiger, Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okruga Slavonski Brod, 1945. godine, str. 663.

26 Ivan Supek, Hrvatska encyklopaedia moderna, *Nacional*, Zagreb, 21. travnja 1999, str. 22; Ivan Supek, Put u Đakovo, *Đakovački vezovi. Prigodna revija*, Đakovo, 2000, str. 66-67; Ivan Supek, *Na prekretnici milenija*, Zagreb 2001, str. 176-178 (poglavlje: Put u Đakovo).

27 HDA, Zagreb, ZKRZ, GUZ, 4218/45, kut. 67. Usp. V. Geiger, Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okruga Slavonski Brod, 1945. godine, str. 667.

28 HDA, Zagreb, ZKRZ, GUZ, 4218/45, kut. 67. Usp. V. Geiger, Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Okruga Slavonski Brod, 1945. godine, str. 674.

Bogner, Hatwagner, Hoffer, Litz, Mayer, Müller, Pless, Spitzer, Zechmeister i dr., ostali pak Beker, Hatwagner, Lic, Majer itd. Uzalud dokazivali popisivateljima, kako oni ni su Niemci ni Austrijanci, jer to ne bijahu ni njihovi roditelji ni djedovi. Popisane su uskoro počeli uhićivati i odvoditi u sbiralište Krndiju. Čitave obitelji.«²⁹ Marija Mira Knöbl u pismu od 15. siječnja 1946. baki i djedu u Đakovo iz logora Krndije, između ostalog, piše: »Sada se tek sjećam lijepih dana na slobodi, među svijetom, koji isto misli i osjeća kao i ja, a ne u ovoj žici među samim Švabama koje sam uvijek mrzila i nikada se Švabica osjećala nisam.«³⁰

U logoru Krndiji umrla je očito od tifusa pjevacca 23. veljače 1946. Ana Antes (1924), a nekoliko dana zatim 27. veljače 1946. i njezin otac Stjepan Antes (1902) iz Satnice Đakovačke.³¹ Prema navodu Općinskog NOO-a Satnica Đakovačka od 10. lipnja 1945. Okružnom NOO-u u Slavonskom Brodu, Stjepan Antes bio je u skupini dvadesetak Nijemaca (Švaba) preostalih u selu, »a [za] koje ovaj općinski N.O.O. smatra dabi mogli biti zaštićeni pošto se nisu ogrešili o N.O.P. ni o interese ovog sela«. Za Stjepana Antesa je navedeno da je »pomagao N.O.P. i poznavao rad članova N.O.P. i uvijek izbjegavao okupatora, davao ratni zajam«. Okružni NOO u Slavonskom Brodu prosljedio je 13. lipnja 1945. dopis Kotarskom NOO-u Đakovo na provjeru i odluku, koji je zatim 19. lipnja 1945. Okružnom NOO-u javio da »nema ništa protiv želje žitelja sela Djak.[ovačka] Satnica«. ³² Unatoč svemu, nakon odvođenja svih preostalih Nijemaca u sabirne i radne logore, Stjepan Antes je završio u logoru Krndiji s obitelji, suprugom Anom rođ. Hauptert i kćerkom Anom.

U pravilu, dovoljan razlog za otpremanje u logor i oduzimanje imovine pripadnicima njemačke manjine bila je činjenica što su Nijemci ili su ih vlasti takvima smatrali. U logor Krndiju interniran je 1945, unatoč činjenici da je bio član NOO-a, Josip Najbert s obitelji iz Đurđanaca kraj Đakova.³³ Prema izvješću Prosvjetnog odjela Kotarskog NO-a Vinkovci od 3. svibnja 1946. Prosvjetnom odjelu Okružnog NO-a Slavonski Brod, Gotfridu Muteru, učitelj iz Ostrova (Vinkovci), koji je od 19. siječnja do 29. travnja 1946. kao Nijemac proveo interniran u logoru Krndiji, izdao je mjesni NO Ostrovo »vrlo dobru karakteristiku«. ³⁴

Na sjednici plenuma Gradske skupštine, održane u Požezi 2. listopada 1945, odbornik Franjo Pipinić pokrenuo je pitanje uhićenja i protjerivanja odnosno upućivanja u logor (Krndiju) osoba koje su neutemeljeno smatrane Nijemcima: »Što se tiče iseljenih Njemaca iz Požege koji su odvedeni u logor, trebalo bi ponova proveriti, jer

29 M. Šimundić, *Hrvatski smrti put*, str. 440.

30 V. Geiger, I. Jurković (prir.), *Pisma iz Krndije*, str. 68.

31 Župni ured Đakovo, Matica umrlih Đakovo, svezak 1a 1945-1947, str. 43.

32 DASB, Okružni narodni odbor Slavonski Brod 10/15, Opći spisi po ur. zapisniku 6/14666 iz 1945, Inv. br. 46.

33 Tomo Šalić, Đurđanci u prostoru i vremenu, u: Tomo Šalić, Adam Pavić, *Đurđanci kod Đakova*, Đakovo, 2006, str. 88.

34 DAO Arhivski sabirni centar (ASC) Vinkovci, Kotarski narodni odbor Vinkovci, 1946, 77/46. Pov.

se tamo nalaze ljudi koji nisu nikada bili Njemci niti su se takovim osjećali niti su ma u čemu se ogrešili o NOP, [...] kako je moglo doći do ovoga da su i takovi ljudi odvedeni u logor.« Odbornik Tomo Ščulac odgovorio je, »napominjući da zaista ima slučajeva, da su takovi ljudi odvedeni u logor. Da se ovo ne bi pogrešno tumačilo iznosi kako gradski NO-a nije ovdje kriv jer je celi ovaj posao obavljala određena komisija koja je i suviše strogo uzela primljene direktive i istih se pridržavala te na taj način došlo je do ovoga, da su ljudi oterani u logor. Iznosi kako su do danas te greške već u mnogome ispravljene i navodi imena lica koja su do sada puštena iz logora, a tako isto da za ostala takova lica da su njihova molba već dostavljena na nadležno mjesto za otpust iz logora, a isto tako molbe koje su vraćene na dopuno, da će se odma rješiti.« Na to, kao zaključak, odbornici Franjo Pipinić i Zvonko Kuntarić »daju priznanje drugu Ščulcu na ispravnom postupku i zauzimanju za pravedne ljude. Zaključuje se, da se za sve takove ljude energično zauzme gradska skupština koja najbolje poznaje svoje ljude, da se ti ljudi vrate svojim kućama.«³⁵

Odsjek za javni red i sigurnost Upravnog odjela Okružnog NO-a Slavonski Brod, u obrazloženju odluke od 13. listopada 1945. o puštanju iz logora Krndije Agneze (1882) i Jelene (Jelke) (1909) Kurtmaker iz Požege, kamo su odvedene »kao pripadnici njemačke narodne skupine«, navodi da »imenovane nijesu bile članice kulturbunda«, te »da se imenovane nijesu ogrešile o NOP [...]«. ³⁶ Iz logora Krndije majka i kćerka Agneza i Jelena (Jelka) Kurtmaker puštene su sljedećeg dana, 14. listopada 1945.³⁷ Požežanka Jelena (Jelka) Kurtmaker, koja se osjećala Hrvaticom, u sjećanjima/iskazu navodi da je u logoru Krndiji, u dijelu gdje se ona nalazila »čula samo hrvatski jezik«. ³⁸ I prema sjećanju Josipa Brandisa, pripadnika Narodne milicije i stražara u logoru Krndiji od rujna 1945. do svibnja 1946. u logoru Krndiji: »Većinom su logoraši pričali hrvatski. Nisam čuo da pripovjedaju njemački.«³⁹ Prema iskazu, pak, logoraša Franje Kifera iz Treštanovaca kraj Požege, »u logoru se više govorilo njemački nego hrvatski.«⁴⁰ Kako su logoraši bili raspoređeni po skupinama (mjestima) u Krndiji, očito je da je u pojedinim dijelovima logora bilo i interniraca

35 DASB, Okružni NO Slavonski Brod 10/15, Opći spisi po ur. zapisniku br. 14670/29752 i okružnice s ur. brojem 1674/31557, 1945, Inv. br. 47; V. Geiger (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, str. 452-453.

36 Vladimir Geiger, Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi, *Scripta Slavonica*, 4, Slavonski Brod, 2004, str. 468-469.

37 V. Geiger, Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi, str. 469-470.

38 Usmeni iskaz Jelene (Jelke) Kurtmaker (Požega), 27. lipnja 2002, V. Geigeru. Usp. V. Geiger, Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi, str. 473.

39 Usmeni iskaz Josipa Brandisa (Josipovac Punitovački), 12. kolovoza 2003, V. Geigeru.

40 Usmeni iskaz Franje Kifera (Jakšić, Požega), 26. lipnja 2002, V. Geigeru; V. Geiger, Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi, str. 479; Tomislav Wittenberg, Drugi svjetski rat i egzodus Nijemaca i Austrijanaca iz Požeške doline, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VGD Jahrbuch* 2004, Osijek 2004, str. 317.

iz »čistih« njemačkih naselja koji su, posebice starije osobe (žene) i djeca, slabo znali hrvatski jezik ili ga uopće nisu govorili.

U logore su (i u logor Krndiju) uz znatan broj pohrvaćenih Nijemaca internirane i neke osobe/obitelji mađarskoga, rusinskoga, češkoga/slovačkoga i židovskoga podrijetla, koje su se osjećale i iskazivale Nijemcima, ili su njihova prezimena podsjećala na njemačka. Takva je, primjerice, bila obitelj Kurtmaker iz Požege, mađarskoga podrijetla, koji su se iskazivali i osjećali Hrvatima.⁴¹ U logoru Krndiji internirane su i ponjemčene osobe/obitelji mađarskoga podrijetla, Batjani iz Drenovaca (Županja)⁴², Tot iz Đakova⁴³ i Ihas(z) iz Županje.⁴⁴ Među interniranima u logoru Krndiju bilo je i ponjemčenih osoba/obitelji rusinskoga podrijetla, Hadaš i Hanželik iz Rajevog Sela (Županja)⁴⁵ te osoba češkoga/slovačkoga podrijetla, Franz i Katharina Duhatschek iz Ilače (Šid).⁴⁶ Također su u logor Krndiju bili internirane i neke obitelji/osobe židovskoga podrijetla, Leopold Cider iz Požege⁴⁷, te Kristina Platner, Ana i Josip Švager i Helena Tachtler rođ. Rosa iz Drenovaca (Županja).⁴⁸ Riječ je, naime, o osobama židovskoga podrijetla pohrvaćenim ili pak udanim za Nijemce.

41 Usmeni iskaz Jelene (Jelke) Kurtmaker (Požege), 27. lipnja 2002, V. Geigeru. Usp. V. Geiger, Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi, str. 473.

42 Marko Đidara, Popis drenovačkih stradalnika u Drugom svjetskom ratu, *Hrašće*, br. 1, Drenovci, 1996, str. 38; Ivica Čosić-Bukvin (prir.), Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, nestali, umrli za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i poraća iz 9 cvelferijskih sela, *Putujući Slavonijom. Godišnjak za povijest, kulturu, pouku i rasonodu*, br. 22, Vinkovci, 2004, str. 55; Ivan Čosić-Bukvin, Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, umrli i nestali za vrijeme Drugog svjetskoga rata i poraća iz cvelferijskih sela, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch* 2006, Osijek 2006, str. 252.

43 Pisani iskaz/pismo Marije Urban rođ. Tot (Osijek), 18. rujna 1998, V. Geigeru.

44 Usmeni iskaz Ivce Ihasa (Zagreb), 2005. V. Geigeru.

45 Stjepan Bogutovac, Rajevčani stradalnici u Drugom svjetskom ratu, *Hrašće*, br. 9-10, Drenovci, 1997, str. 105; Ivan Čosić-Bukvin (prir.), Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, nestali, umrli za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i poraća iz 9 cvelferijskih sela, *Putujući Slavonijom. Godišnjak za povijest, kulturu, pouku i rasonodu*, br. 22, Vinkovci, 2004, str. 54; I. Čosić-Bukvin, Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, umrli i nestali za vrijeme Drugog svjetskoga rata i poraća iz cvelferijskih sela, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch* 2006, Osijek 2006, str. 250.

46 Florian Neller, *Illatsch(a) (Ilacs, Ilača). Der syrmische Wallfahrtsort. Das Leben der deutschen Ortsbewohner im Zeitraum von 120 Jahren 1864-1984*, Graz, 1987, str. 302.

47 V. Geiger, Nijemci Požege i Požeške kotline 1945.-1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi, str. 480-482; V. Geiger (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, str. 450-451.

48 M. Đidara, Popis drenovačkih stradalnika u Drugom svjetskom ratu, str. 40.

Izvori o broju i imenima ųrtava logora Krndije

Stradali u logoru Krndiji u početku su biljeųeni u rkt. ųupnom uredu Punitovci prema podacima koje su dobivali od samih logoraųa.⁴⁹ Popis je nepotpun. Naime, punitovaĳkom ųupniku vlasti su, navodno, zabranile popisivanja/biljeųenja stradalih u logoru Krndiji.⁵⁰ Neki umrli u logoru Krndiji upisani su na zahtjev rodbine u Maticu umrlih ųupe Punitovci i kasnije, kada su matice oduzete crkvi i voĳene u Opĳini Punitovci.⁵¹

Joų u vrijeme samih poĳetaka, naime dok je logor Krndija bio i prolazni logor za folksdojĳere iz logora Velika Pisanica u logor Valpovo, zabiljeųeno je, s obzirom na to da lijekova i lijeĳniĳke pomoĳi nije bilo, umiranje logoraųa u Krndiji. Prema navodu Adama Albrehta iz Osijeka⁵², u logoru Krndiji je 18. kolovoza 1945. umrla njegova ĳetverogodiųnja sestra Katarina, ųto u svom sjeĳanju potvrĳuje i Nikola Mak iz Osijeka.⁵³

Matica umrlih za Krndiju poimeniĳno navodi 58 uglavnom starijih osoba, ųena i djece.⁵⁴ Od toga je, nedugo nakon osnutka logora u ljeta 1945, u kolovozu umrlo 12 osoba (4 muųke i 8 ųenskih), u rujnu 34 osobe (11 muųkih i 23 ųenske), u listopadu 11 osoba (7 muųkih i 4 ųenske). Prvi upis je s nadnevkom 25. kolovoza, a 8. listopada je zadnji upis za 1945. Kao zadnja upisana je 30. sijeĳnja 1946. samo jedna ųenska osoba. Umrli su u starosti od 14 dana, 3 mjeseca, 6 mjeseci, 1 godine, 2 godine, 5 godina, 6 godina, 7 godina (dvoje djece), 10 godina, 12 godina, 14 godina (dvoje djece), 20 godina, 34 godine, 36 godina, 38 godina (dvije osobe), 45 godina, 54 godine, 60 godina, 61 godine, 62 godine, 63 godine (tri osobe), 66 godina (dvije osobe), 67 godina, 68 godina, 69 godina, 71 godine (dvije osobe), 74 godine (ĳetiri osobe), 75 godina (dvije osobe), 76 godina, 77 godina, 78 godina (tri osobe), 80 godina (ĳetiri osobe), 82 godine (tri osobe), 85 godina, a za 6 osoba nije navedena dob.⁵⁵

49 Usmeni iskaz Andrije Kocura (Josipovac Punitovaĳki), 12. kolovoza 2003, V. Geigeru.

50 Usmeni iskaz vlĳ. Petra Markovca (ĳakovo), 12. kolovoza 2003, V. Geigeru.

51 Usmeni iskaz Andrije Kocura (Josipovac Punitovaĳki), 12. kolovoza 2003, V. Geigeru.

52 Pismo Adama Albrehta (München, Njemaĳka), 16. prosinca 1997, Nikoli Maku (Osijek). Usp. Vladimir Geiger (priř.), *Radni logor Valpovo 1945.-1946. Dokumenti*, Osijek 1999, str. 420.

53 Usp. V.[esna] Kaselj, Podunavske ųvabe na krndijaųkom groblju, *ĳakovaĳki glasnik*, ĳakovo, 6. studenoga 1997, str. 12; Suzana ųupan, Priĳa s jedne komemoracije: Krndija, selo ĳije je nje-maĳko stanovniųtvo nakon II. svjetskog rata bilo ųrtva tamoųnjeg logora, progona i protjerivanja bivųeg politiĳkog reųima. ųrtveni janjci zablude jednog reųima i vremena, *Glas Slavonije*, Osijek, 6. studenoga 1997, str. 16; Suzana ųupan, Predugo skrivana ųrtva bivųeg reųima/Allzulang verbor-genes Opfer des Ehemaligen, *Deutsches Wort/Njemaĳka rijeĳ*, Nr./br. 25, Osijek, 1997, str. 7/10; Nikola Mak, Sjeĳanja: Krndija 1945. Svijeĳa za moju Kadi/Erinnerungen: Kerndia 1945. Eine Kerz fūr meine Kadi, *Deutsches Wort/Njemaĳka rijeĳ*, Nr./br. 25, Osijek, 1997, str. 8/11.

54 Izvornik (Matiĳna knjiga umrlih u mjestu Krndija 1946-1947) nalazi se u Uredu drųavne uprave u Osjeĳko-baranjskoj ųupaniji, Matiĳni ured ĳakovo.

55 Usp. V. Geiger, *Logor Krndija (1945.-1946.). Izvori i literatura*, str. 475; Vladimir Geiger, Struktura stradalih u logoru Krndija 1945.-1946, str. 248. Za neke od tih osoba, dob je utvrĳena,

Pojedini stradali u logoru Krndiji 1945. i 1946. upisani su i u matične knjige umrlih pojedinih župa (mjesto) iz kojih su potjecali, ali samo oni za koje je imao tko dojaviti smrt, i to uglavnom naknadno. Tako su, primjerice, početkom travnja 1946. na temelju pisanih obavijesti (potvrda) o smrti Komande logora Krndije od 1. ožujka 1946. (broj 566 i 569), u Matici umrlih Đakovo (Župni ured Đakovo), kao stradali u logoru Krndiji upisane samo dvije osobe, kćerka i otac, Ana Antes (1924), kći Stjepana Antesa i Ane rođ. Hauptert, iz Satnice Đakovačke, umrla u logoru Krndiji 23. veljače 1946. (pokopana na groblju u Krndiji 24. veljače) i Stjepan Antes (1902), muž Ane rođ. Hauptert, ratar iz Satnice Đakovačke, umro u logoru Krndiji 27. veljače 1946. (pokopan na groblju u Krndiji 27. veljače).⁵⁶

Službeni popisi logoraša stradalih (umrlih ili ubijenih) u logoru Krndiji tijekom 1945. i 1946. zasigurno su vođeni. Naime, potvrde o smrti logoraša, koje je izdavala Komanda logora Krndije na zahtjev rodbine stradalih logoraša, pisane su očito na temelju podataka koji su uredno bilježeni. Ipak, službeni popisi logoraša stradalih u Krndiji nisu do sada poznati i dostupni.

Logoraš Adolf Tachtler (1887) iz Drenovaca kraj Županje zabilježio je, uz primjedu »Diese sind im Lager gestorben«, bez nadnevaaka smrti i drugih podataka (životne dobi logoraša, mjesto rođenja/prebivališta logoraša), 20 (odnosno 19) osoba umrlih u logoru Krndiji, 9 žena i 9 muškaraca.⁵⁷ Za jednu osobu (prezimana Petö) navedenu očito dva puta, zbog nečitkosti imena nije moguće utvrditi je li riječ o muškarcu ili ženi. Ovaj, iako prema broju mali popis vrijedan je jer donosi podatke o stradanjima u logoru Krndiji. Naime, od tih 19 logoraša stradalih u logoru Krndiji, koje je zabilježio Tachtler, 7 osoba potvrđuju i neki drugi izvori, a 12 osoba nije navedeno u drugim izvorima.

O logoru Krndiji 1945/1946. važne i nezaobilazne podatke (veće ili manje prikaze i navode o logoru) nalazimo u mnogobrojnim podunavskošvapskim »zavičajnim knjigama« (Heimatbücher).⁵⁸ Poimenične popise stradalih u logoru Krndiji donose

odnosno upotpunjeni su podaci na temelju drugih izvora ili navoda.

56 Župni ured Đakovo, Matica umrlih Đakovo, svezak 1a 1945-1947, str. 43.

57 Izvornik u posjedu dr. Ivana Kirhmajera, Đakovo.

58 V. Geiger, *Logor Krndija (1945.-1946.). Izvori i literatura*, str. 483-484. Usp. Jakob Bentz (Hrsg.), *Groß Mlinska. Die Geschichte eines hessischen Dorfes in Kroatien. Die Geschichte der Deutschen von Groß Mlinska mit seiner Verbindung zu den Nachbardörfern Groß und Klein Pašijan und den anderen hessischen Dörfern diesseits und jenseits der Ilowa*, Ehringshausen, s.a. [1984]; *Schidski Banovci. Geschichte einer deutschen Tochttersiedlung in Syrmien*, s.l., s.a.; Adolf Kirschig, *Kula – Poretsch. Die Deutschen im Poschegaer Kessel*, Freilassing 1962; Stefan Stader, *Heimatbuch Satnitz – Djakovačka Satnica. Eine gemischtprachige Gemeinde in Slawonien/Jugoslawien*, Kaiserslautern 1972; Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart 1974; Valentin Oberkersch (Red.), *Heimatbuch der Deutschen aus Vinkovci und Umgebung*, Biberach 1975; Johann Herzog, Stefan Klemm, *Heimatbuch der Donauschwaben aus Jarmina – Jahrmein*, Wien – Bad Wurzbach 1976; Fritz Hoffmann, *Das Schicksal der Bosniendeutschen in 100 Jahren von 1878-1978*, Sersheim 1982; Florian Neller, *Illatsch(a) (Ilacs, Ilača). Der syrmische Wallfahrtsort. Das Leben der deutschen Ortsbewohner*

neke podunavskošvapske »zavičajne knjige«. ⁵⁹ Iako su nastali na osnovi pretežno svjedočanstava/iskaza i navoda preživjelih logoraša i rodbine žrtava, takve je podatke teško osporavati.

Zanimljive i važne podatke o logoru Krndiji 1945/1946. donose, kao i za ostale logore (civilne i vojne) za Nijemce u istočnoj i jugoistočnoj Europi nakon Drugoga svjetskog rata, objavljeni materijali njemačkog Crvenog križa (Deutsches Rotes Kreuz). ⁶⁰ Prema tim nepotpunim i nepotvrđenim podacima, listama traženja njemačkog Crvenog križa iz 1962/1963, nakon interniranja u logor Krndiju, nepoznate su sudbine 12 osoba (6 žena i 6 muškaraca). ⁶¹ Od tih navedenih, za sedam osoba smrt u logoru Krndiji potvrđena je drugim navodima i izvorima.

-
- im Zeitraum von 120 Jahren 1864-1984*, Graz, 1987; Matthias Stolz, *Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht*, Graz 1987; Johann Possert, *Viškovci Heimatbuch. Zur Erinnerung an ein kleines Bauerndorf*, Lieboch 1989; Heinrich Heppenheimer, Anton Kraehling, *Klein – Bastei. Heimatbuch eines deutschen Dorfes in Slawonien – Kroatien*, Sersheim 1990; Hans Schreckeis, *Wukowar. Alte Hauptstadt Syrmiens. Die Donauschwaben in Stadt und Umgebung*, Salzburg 1990; Anton Utri, Johann Schnapper, *Heimatbuch Semelzi und Keschinzi. Zur Erinnerung an unsere einstigen Heimatdörfer*, Graz – Linz 1992; Karl Schumm, Josef – Zlatko Stürmer, Michael Jung, *Heimatbuch Esegg – Osijek*, Sindelfingen 1993; Stefan Sehl (Red.), *Unvergessene Heimat der Donauschwaben. Großgemeinde Drenje, Slatinik – Manditschevac – Pridvorje in Slawonien*, Reutlingen 1994; Wilhelm Andreas Zimmermann, *Dorfchronik Wutschewzi 1850-1945*, Grünstadt 2001; Rosina T. Schmidt, *Hrastovac – Eichendorf Families 1865-1900. A Registry of Families of the German Lutheran Mother Church in a Village in Slavonia*, s.l. [Canada], 2003.
- 59 J. Bentz (Hrsg.), *Groß Mlinska*, str. 7; S. Stader, *Heimatbuch Satnitz – Djakovačka Satnica*, str. 83; J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 141-142, 148, 155, 156, 158, 159, 162, 164, 173; V. Oberkersch (Red.), *Heimatbuch der Deutschen aus Vinkovci und Umgebung*, str. 75-76, 151, 190-191, 216, 248; J. Herzog, S. Klemm, *Heimatbuch der Donauschwaben aus Jarmina – Jahrmein*, str. 11; F. Neller, *Illatsch(a) (Ilacs, Ilaća)*, str. 302; M. Stolz, *Krndija Heimatbuch*, str. 17; J. Possert, *Viškovci Heimatbuch*, str. 9; H. Heppenheimer, A. Kraehling, *Klein – Bastei*, str. 228; H. Schreckeis, *Wukowar*, str. 296, 300; A. Utri, J. Schnapper, *Heimatbuch Semelzi und Keschinzi*, str. 44, 235; K. Schumm, J. – Z. Stürmer, M. Jung, *Heimatbuch Esegg – Osijek*, str. 32; S. Sehl (Red.), *Unvergessene Heimat der Donauschwaben. Großgemeinde Drenje, Slatinik – Manditschevac – Pridvorje in Slawonien*, str. 386; W. A. Zimmermann, *Dorfchronik Wutschewzi 1850-1945*, str. 141, 413, 416, 417, 428, 431, 446, 458, 463, 464; R. T. Schmidt, *Hrastovac – Eichendorf Families 1865-1900*, str. 140, 179, 334, 466, 484, 584.
- 60 V. Geiger, *Logor Krndija (1945. – 1946.)*. *Izvori i literatura*, str. 484. Usp. *Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste. Skizzenblätter mit Angabe der Festnahmeorte und Gewahrsame sowie mit geographischer Darstellung der Lager nach Heimatkreisen alphabetisch geordnet*, II Jugoslawien Sk – Kl/Lgl, Hamburg 1962/1963, str. 15; *Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Lagerbereichen alphabetisch geordnet*, D Jugoslawien N – Lgl, Hamburg 1962/1963, str. 232-233; *Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Heimatkreisen alphabetisch geordnet*. C Jugoslawien N–Kl, Hamburg 1962/1963.
- 61 *Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste. Namenverzeichnis von in fremden Gewahrsam geratenen und verschollenen Zivilpersonen nach Lagerbereichen alphabetisch geordnet*, D Jugoslawien N – Lgl, Hamburg 1962/1963, str. 232-233.

Od podunavskošvapskih »zavičajnih pisama« (Heimatbrief/Rundbrief) Domo-
vinskih mjesnih zajednica (HOG), podatke o stradalima u logoru Krndiji 1945/1946.
donosi jedino »Rundbrief« za Tomašance, Gorjane i Ivanovce iz 2002, i to popis
stradalih iz sela Gorjana, potvrđujući samo u drugim izvorima navedene žrtve.⁶²

Neka imena stradalih u logoru Krndiji 1945/1946. donose i izdanja arhivskoga
gradiva i svjedočanstava, kao primjerice zbornik »Dokumentation der Vertreibung
der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa«, knjiga V. »Das Schicksal der Deutschen in
Jugoslawien«⁶³ te napose knjiga II. zbornika »Leidensweg der Deutschen im kom-
munistischen Jugoslawien«.⁶⁴ U tim izdanjima su objavljena i neka svjedočanstva/
iskazi o logoru Krndiji, koja se pretežno nalaze u Saveznom arhivu (Bundesarchiv) u
Koblenzu, a navode imena nekih stradalih u logoru Krndiji 1945/1946.

Knjiga IV. zbornika »Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien-
en« donosi do sada i najpotpuniji poimenični popis (101 osoba) stradalih u logoru
Krndiji 1945/1946.⁶⁵ uz procjene da je u logoru Krndiji stradalo oko 300 osoba.⁶⁶
Nadopune tih podataka iz 1994. donosi III. knjiga zbornika »Leidensweg der Deuts-
chen im kommunistischen Jugoslawien« objavljena 1995. te navodi još četiri osobe
(1 ženska i 3 muške) stradale u logoru Krndiji 1945/1946.⁶⁷ Podaci s poimeničnim
popisom stradalih, između ostalog i u logoru Krndiji 1945/1946, prema IV. knjizi
i nadopunama u III. knjizi zbornika »Leidensweg der Deutschen im kommunistis-
chen Jugoslawien« nalaze se i na internetskim stranicama.⁶⁸

Na Internetu su dostupni i (nepotpuni) podaci o žrtvama logora Krndije za 25
osoba iz Hrastovca, Velike Mlinske, Bastaja, Sokolovca kraj Daruvara i Daruvara te
Kakinca kraj Bjelovara.⁶⁹

Knjiga IV. zbornika »Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien-
en« za mnoge osobe stradale u logorima navodi neodređeno kao mjesto smrti »nepo-
znati logor« (»Lager unbekannt«). Od tih navedenih u »Leidensweg der Deutschen
im kommunistischen Jugoslawien«, najmanje 27 osoba (Anna i Georg Frudinger i
Eva Grünwald iz Bastaja; Georg i Magdalena Scherer i Agathe Stiegler iz Gorjana;

62 Rundbrief 2 für die HOG Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi, Sindelfingen – Maichingen, 15.
November 2001/15. Januar 2002.

63 *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, Das Schicksal der De-
utschen in Jugoslawien*, Düsseldorf 19611, München 19842, Augsburg 19943, München 20044

64 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band II, Erlebnisberichte über die Ver-
brechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München – Sindelfin-
gen 1993.

65 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV, Menschenverluste – Namen
und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*,
München – Sindelfingen 1994.

66 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 972.

67 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band III*, str. 992.

68 Usp. www.totenbuch-donauschwabern.at/de

69 Usp. Hrastovac – Eichendorf. Krndija Death Camp, [www.dvh.org/hrastovac/krndija-death-camp.
htm](http://www.dvh.org/hrastovac/krndija-death-camp.htm)

Terezija Rickert iz Ivankova; Franz Kiefer iz Kešinaca, Mathias Gäntner, Christian i Maria Hahn, Peter i Theresia Halter, Anna Hirschenberger, Klara Kuhner, Rosalia Kulovic, Franz i Peter Molnar, Anton i Maria Orusanski, Anton i Marianne Seiler iz Mrzovića; Martin Gauder, Jakob Kopp i Adam Wellenreither iz Privlake; Veronika Ruppenner i Magdalena Utri iz Retkovaca)⁷⁰, prema drugim izvorima i navodima, stradalo je ili najvjerojatnije stradalo u logoru Krndija. Uz to, za neke osobe prema drugim izvorima i navodima stradale ili najvjerojatnije stradale u logoru Krndiji, »Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien« navodi kao mjesto smrti neke druge logore; za logor Josipovac navodi jednu osobu (Franjo/Franz Ries iz Vinkovaca)⁷¹ i za logor Valpovo tri osobe (Ana, Josef i Susana Martin iz Jarmine).⁷²

Noviji sažeti pregledi dosadašnjih istraživanja i spoznaja o sudbini Nijemaca u komunističkoj Jugoslaviji donose drukčije navode i procjene. Izdanje »Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944 – 1948« procjenjuje da je od oko 3.000 interniraca u logoru Krndiji 1945/1946. smrtno stradalo od 500 do 1.500 osoba, uglavnom od izgladnelosti, dizenterije i tifusa pjegavca.⁷³ Izdanje »Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 – 1948«⁷⁴ i »Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944 – 1948«⁷⁵ procjenjuje, pak, da je od oko 3.000 interniraca u logoru Krndiji 1945/1946. smrtno stradalo najmanje 500, a vjerojatno znatno više osoba, uglavnom od izgladnelosti, dizenterije i tifusa pjegavca.

Nikakvog podataka ili spomena o žrtvama logora Krndije nema u arhivu Rkt. župe sv. Ladislava u Punitovcima.⁷⁶ Imena nekih osoba stradalih u logoru Krndiji 1945/1946. poznata su, pak na temelju navoda i svjedočenja potomaka i rodbine žrtava. Kako neka imena žrtava nisu navedena u drugim izvorima, riječ je o važnim podacima.

Imena nekih osoba stradalih u logoru Krndiji 1945/1946. objavljuvana su (osobe su službeno proglašene mrtvima), ali rijetko i iznimno, i u *Narodnim novinama*, sve do naših dana.⁷⁷ Jedna osoba navedena 1946. u *Narodnim novinama*, *Službenom listu Narodne Republike Hrvatske*, kao žrtva logora u Krndiji 1946. nije spomenuta u drugim izvorima.⁷⁸

70 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 869, 872-873, 907, 927-928, 932, 936.

71 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 892.

72 *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 842.

73 *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, str. 219.

74 *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944-1948*, str. 125.

75 *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948*, str. 157.

76 Usp. Rkt. župa sv. Ladislava Punitovci, Župni arhiv, sign. A – XI – 1 Liber memorabilium parochiae Punitovci.

77 *Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske*, br. 32, Zagreb, 24. ožujka 1997, str. XXIV; *Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske*, br. 161, Zagreb 18. prosinca 1998, str. XXII.

78 *Narodne novine, Službeni list Narodne Republike Hrvatske*, br. 124, Zagreb, 4. listopada 1946, str. 10.

Od žrtvoslova objavljenih u Hrvatskoj pozornost napose zaslužuju i donose vrijedne podatke o stradalima u logoru Krndiji 1945/1946. žrtvoslov za Đakovo i Đakovštinu⁷⁹, žrtvoslovi za županjska sela (Cvelferiju)⁸⁰ i žrtvoslovi za Novsku i okolice.⁸¹ Ostali, ne malobrojni žrtvoslovi, objavljeni u Hrvatskoj za pojedina mjesta i područja, izrazito su kroatocentrični te Nijemce, ali ni ostale, osim iznimno, u pravilu ne spominju.

U prikupljanju podataka o stradalima u logoru Krndiji 1945/1946. važno je i nekoliko popisa logoraša žrtava, neobjavljenih ili djelomice objavljenih, nastalih istraživanjem pojedinaca, uglavnom za njihovo mjesto ili zavičajni kraj. Napose su važni podaci koje su prikupili Stefan Schwob (Dietenheim, Ulm, Njemačka) za Mrzović kraj Đakova⁸², Rosa Selinsek-Mutlitz (Mainz, Njemačka) za Satnicu Đakovačku, Tomašance, Gorjane i Viškovce kraj Đakova⁸³, Tomo Šalić za Đurdance kraj Đakova⁸⁴, Magdalena Märzluft (Harrisburg, Pennsylvania, USA)⁸⁵, Waldraut Schlegel (Bloomfield Hills, Michigan, USA)⁸⁶ i Rosina T. Schmidt (Nanaimo, British Co-

79 Mato Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab, Ivo Tubanović (prir.), *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Đakovo 2007, str. 23-196.

80 Marko Đidara, Popis drenovačkih stradalnika u Drugom svjetskom ratu, *Hrašće*, br. 1, Drenovci 1996, str. 34-41; Ivica Ćosić-Bukvin, Vrbanjci stradalnici Drugog svjetskog rata, *Hrašće*, br. 2, Drenovci 1996, str. 31-37; Vinko Juzbašić, Prilog popisu stradalnika sela Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu i poraću, *Hrašće*, br. 6, Drenovci 1997, str. 83-89; Stjepan Bogutovac, Rajevčani stradalnici u Drugom svjetskom ratu, *Hrašće*, br. 9-10, Drenovci 1997, str. 103-107; Stjepan Bogutovac, Gunjanci stradalnici u Drugom svjetskom ratu, *Hrašće*, br. 11, Drenovci 1998, str. 57-62; Ivica Ćosić-Bukvin, *Vrbanja IV. Vrbanja od 1941. do 1945*, Vrbanja 2000, str. 339-340; Ivica Ćosić-Bukvin (prir.), Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, nestali, umrli za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i poraća iz 9 cvelferijskih sela, *Putujući Slavonijom. Godišnjak za povijest, kulturu, pouku i rasonodu*, br. 22, Vinkovci 2004, str. 53-57; Ivan Ćosić-Bukvin, Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, umrli i nestali za vrijeme Drugog svjetskoga rata i poraća iz cvelferijskih sela, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch* 2006, Osijek 2006, str. 249-254.

81 Alojz Buljan, Franjo Horvat, *Žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području bivše općine Novska (Grad Novska i općine Jasenovac i Lipovljani)*, Novska 2005, str. 109, 116, 728, 750; Alojz Buljan, Franjo Horvat, *Žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području bivšeg kotaralopćine Novska (Grad Novska, općine Jasenovac i Lipovljani, Grad Kutina – dio i Grad Sisak – dio)*, Novska 2006, str. 129, 138, 874, 993.

82 Zabilješka naslovljena: Zivilopfer in den Vernichtungs- und Internierungslagern, verhungert oder sonst umgekommen, prilog pismu Stefana Schwoba (Dietenheim, Njemačka), 29. lipnja 2002, V. Geigeru.

83 Zabilješka Rose Selinsek-Mutlitz, naslovljena: Personen die im Vernichtungslager Krndija von 1945 – 1948 gestorben sind [Satnica Đakovačka, Tomašanci, Gorjani, Viškovci], Mainz – Bretzenheim, s.a.

84 T. Šalić, Đurdanci u prostoru i vremenu, u: T. Šalić, A. Pavić, *Đurdanci kod Đakova*, Đakovo 2006, str. 86-88.

85 Usp. Hrastovac – Eichendorf. Krndija Death Camp, www.dvhh.org/hrastovac/krndija-death-camp.htm

86 Prilog pismu Waldraut Schlegel (Bloomfield Hills, Michigan, USA), 2. ožujka 2002, V. Geigeru.

lumbia, Kanada) za Hrastovac kraj Daruvara⁸⁷, Katharina Ferber (Burnaby, British Columbia, Kanada) i Rosina T. Schmidt za Veliku Mlinsku kraj Garešnice⁸⁸, Mirko Herschak (Wiesental, Njemačka) za Rajevo Selo kraj Županje⁸⁹ te Terezija Letinić Ciglenečki (Požege)⁹⁰, Tomislav Wittenberg (Požege)⁹¹ i Vladimir Geiger (Zagreb)⁹² za Požege i okolicu. Navedeni podaci u mnogočemu potvrđuju ili upotpunjuju dosadašnje podatke i spoznaje o stradalima u logoru Krndiji.

Dokumentacija i podaci ukinute »Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske« za sada su nedostupni i za istraživače te nije poznato koliko je popisano osoba stradalih u logoru Krndiji tijekom 1945. i 1946. Znanstvenoi-straživački projekt »Žrtve Drugog svjetskog rata, poraća i Domovinskog rata« Hrvatskog državnog arhiva odnosno Hrvatskog instituta za povijest, kojemu je glavni cilj imenski popis (osobna identifikacija) stradalih/žrtava, nije do sada utvrdio niti donio nove podatke za logor Krndiju 1945/1946. (osim osoba navedenih u IV. knjizi »Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien«).

U privatnom vlasništvu obitelji žrtava logora Krndije sačuvano je, odnosno do sada je poznato, sedam osmrtnica (jedna za rujan 1945, dvije za siječanj, tri za veljaču i jedna za ožujak 1946). Sačuvane i poznate potvrde o smrti u logoru Krndiji iskazuju da su u logoru stradavale osobe iz 1874, 1876, 1878, 1879, 1893, 1906, 1909. godišta, od kojih su tri žene i četiri muškarca.

Potvrde o smrti logoraša važne su u upotpunjavanju žrtvoslova logora Krndije 1945/1946. Naime, za neke osobe žrtve logora Krndije, što neupitno potvrđuju i potvrde o smrti, u literaturi (žrtvoslovima) navođeni su i podaci o stradanju (smrti) u nekim drugim logorima. Primjerice, za Josipa i Anu Burg iz Vrbanje (Županja), umrlim početkom veljače 1946. od tifusa pjegavca u logoru Krndiji, kao mjesto smrti ranije je, do pronalaženja potvrda o smrti Komande logora Krndije, navođen logor Zvečevo.⁹³

87 Usp. Hrastovac – Eichendorf. Krndija Death Camp, www.dvhh.org/hrastovac/krndija-death-camp.htm

88 Usp. Hrastovac – Eichendorf. Krndija Death Camp, www.dvhh.org/hrastovac/krndija-death-camp.htm

89 Prilog pismu Mirka Herschaka (Wiesental, Njemačka), 19. rujna 2005, V. Geigeru.

90 Prilog pismu Terezije Letinić Ciglenečki (Požege), 12. srpnja 2002, V. Geigeru.

91 T. Wittenberg, Drugi svjetski rat i egzodus Nijemaca i Austrijanaca iz Požeške doline, str. 259–323.

92 Vladimir Geiger, Žrtvoslov Nijemaca Požege i Požeške kotline. Drugi svjetski rat i poraće, *Scrinia Slavonica*, 7, Slavonski Brod 2007, str. 429–457.

93 I. Ćosić-Bukvin, *Vrbanja IV. Vrbanja od 1941. do 1945*, str. 339; I. Ćosić-Bukvin, Vrbanjci stradalnici Drugog svjetskog rata, str. 33; I. Ćosić-Bukvin (prir.), Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, nestali, umrli za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i poraća iz 9 cvelferijskih sela, *Putujući Slavonijom. Godišnjak za povijest, kulturu, pouku i razonodu*, br. 22, Vinkovci 2004, str. 54; I. Ćosić-Bukvin, Pripadnici njemačke narodnosne skupine (folksdojčeri) poginuli, umrli i nestali za vrijeme Drugog svjetskoga rata i poraća iz cvelferijskih sela, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch* 2006, Osijek 2006, str. 250.

Potvrde o smrti logoraša, koje je izdavala Komanda logora Krndije, a potpisao ih je upravnik logora kapetan Ivan Tomljenović i kasnije njegov nasljednik kapetan Milan Komlenović, vrijedan su izvor i sadrže niz važnih podataka. Uz ime i prezime, starost i mjesto rođenja (boravišta) umrlog logoraša, naveden je nadnevak smrti, rijetko i uzrok smrti, nadnevak i mjesto pokopa (logorski dio groblja u Krndiji). Koliko je poznato, na osnovi iskaza svjedoka, potvrde o smrti u logoru izdavala je Komanda logora Krndije na zahtjev rodbine umrlih logoraša. Tako za većinu u logoru stradalih službenih potvrda o smrti od Komande logora Krndije niti nema. Kako su izdane potvrde o smrti u logoru Krndiji sačuvane isključivo u vlasništvu obitelji žrtava logora, od kojih se većina kasnije iselila pretežno u Njemačku, takvi su dokumenti u velikoj mjeri nedostupni.

Poimenski popis žrtava logora Krndije 1945-1946. godine Starosna, rodna i zavičajna struktura stradalih

U historiografiji, publicistici, memoarskoj literaturi i svjedočanstvima/iskazima logoraša, vrlo su različiti navodi, tvrdnje, procjene i poimenični pokazatelji o logoru Krndiji 1945/1946, napose o djelovanju i uvjetima u logoru Krndiji, kao i broju logoraša i broju stradalih. Poimenski popis žrtava logora Krndije 1945/1946, na temelju mnogobrojnih i raznolikih izvora, nepotpun je i manjkav, ali zasad jedini identifikacijski sređen. U logoru Krndiji 1945/1946, prema do sada dostupnim pokazateljima i različitim izvorima, stradalo je 338 osoba, od toga 152 muškarac i 183 žena, a za tri stradale osobe spol nije poznat.

Starosna dob poznata je za 204 osobe stradale u logoru Krndiji 1945/1946. Prema tim pokazateljima, u logoru Krndiji je stradalo: 19 djece i mladih (10 ženskih i 9 muških), (do 14 godina života). Od toga je među stradalima troje dojenčadi (2 ženskih, 1 muško), (do 1. godine života), od kojih je jedno dojenče u logoru i rođeno. Zatim je među stradalima 10 djece (4 dječaka: dvojica od 2 godine, jedan od 3 godine i jedan od 5 godina, i 6 djevojčica: tri od 1 godinu, dvije od 4 godine i jedna od 6 godina) predškolske dobi (do 6 godina života). Slijede najzastupljenije u logoru stradale skupine, 116 osoba (67 žena, 49 muškarca) radne dobi (15 do 64 godine života), od toga 36 žena plodne dobi (15 do 49 godina života), te 71 osoba (31 žena, 40 muškraca) starije dobi (stariji od 65 godina).

U logoru Krndiji izrazito je tragično stradanje žena, i mladih i starijih. Napose je slikovita sudbina žena s djecom. Primjerice, u logoru Krndiji rođena je 8. prosinca 1945. Katharina Helmlinger, kćerka Josefa i Katharine Helmlinger rođ. Ebling iz Vučevaca kraj Đakova. Nedugo zatim, njezina majka Katharina umrla je u logoru Krndiji 31. siječnja 1946.⁹⁴ U logoru Krndiji umrle su tijekom 1945. Eva Kehl rođ.

94 W. A. Zimmermann, *Dorfchronik Wutschewzi 1850-1945*, str. 428.

Faust i njezina mala kćerka Anna iz Hrastovca kraj Daruvara.⁹⁵ Zbog loših uvjeta, posebice gladi, šestomjesečni dječak Anton Holterer iz Starih Mikanovaca kraj Vinkovaca umro je nedugo nakon dolaska u logor Krndiju.⁹⁶ Umiranje djece u logoru Krndiji opisala je Jelena (Jelka) Kurtmaker u svojim sjećanjima, te u pripovijetci »Logoraški zapisi« smrt dviju djevojčica i pripovijetci »Bezimeni« smrt u logoru tek rođene djevojčice.⁹⁷

U vrijeme kada su Njemice i njihova djeca u logorima u Jugoslaviji umirala od gladi, raznih bolesti, a posebice tifusa pjegavca, donesen je prvi jugoslavenski Ustav (31. siječnja 1946), koji je posebno mjesto dao društvenoj brizi o majkama i djeci, posebice člankom 24. (»Država naročito štiti interese matere i djeteta [...]«) i člankom 26 (»Maloljetne osobe stoje pod naročitom zaštitom države.«).⁹⁸

Među starijima osobama stradalim u logoru, zastupljena su godišta: 1859. (1 žena), 1860. (1 žena, 2 muškarca), 1861. (1 muškarac), 1863. (1 žena, 2 muškarca), 1865. (3 žene, 2 muškarca), 1866. (1 muškarac), 1867. (2 žene, 1 muškarac), 1868. (2 muškarca), 1869. (2 žene, 2 muškarca), 1870. (1 žena, 3 muškarca), 1871. (4 žene, 1 muškarac), 1872. (5 žena, 1 muškarac), 1873. (1 žena, 3 muškarca), 1874. (1 žena, 2 muškarca), 1875. (4 muškarca), 1876. (4 žene, 3 muškarca), 1877. (1 žena, 3 muškarca), 1878. (2 muškarca), 1879. (3 žene, 2 muškarca), 1880. (1 žena, 3 muškarca). Najstarije stradale osobe (iznad 80 godina) u logoru Krndiji su: Katharina Schadt (1859) iz Vinkovačkoga Novog Sela, Barbara Riss (1860) iz Gunje kraj Županje, Leopold Reif (1860) iz neutvrđenog mjesta, Ljudevit Griesbach (1860) iz Zagreba, Batjani (muškarac neutvrđenog imena) (1861) iz Drenovaca kraj Županje, Julijana Hengel (1863) iz Vinkovaca, Ivan Koller (1863) iz Vinkovaca, Ludvig Zveng (1863) iz Stanišića kraj Sombora, Liza Michel (1865) iz Drenovaca kraj Županje, Marija Wildinger (1865) iz Bijeljine, Paula Winkler (1865) iz Đakova i Ivan Bohner (1865) iz Vrbice kraj Đakova.

Za 111 osoba stradalih u logoru Krndiji vrijeme smrti nije poznato, 118 osoba stradalo je od osnutka logora u kolovozu 1945. do kraja 1945, a 109 osoba stradalo je tijekom 1946. do ukidanja logora u svibnju 1946. Za znatan broj stradalih (119 osoba) u logoru Krndiji poznato je točno (ili približno točno) vrijeme smrti. Prema tim pokazateljima umrlo je 1945, u kolovozu 13 osoba, u rujnu 35 osoba, u listopa-

95 Prema navodu Magdalene Märzluft (Harrisburg, Pennsylvania, USA). Usp. Hrastovac – Eichendorfer. Krndija Death Camp, www.dvh.org/hrastovac/krndija-death-camp.htm.

96 Pisani iskazi Ane Brkić (prije Holterer) i Anne Pavičić (rođ. Holterer) iz Osijeka 1999. Administrativnoj komisiji Vlade Republike Hrvatske. Usp. Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji Matični ured Đakovo, Matica umrlih župe/općine Punitovci, 1929-1948.

97 Usmeni iskaz Jelene (Jelke) Kurtmaker (Požega), 27. lipnja 2002, V. Geigeru; V. Geiger, Nijemci Požege i Požeške kotline 1945. – 1946.: dokumenti i sjećanja/iskazi, str. 473; T. Wittenberg, Drugi svjetski rat i egzodus Nijemaca i Austrijanaca iz Požeške doline, str. 306; *Maslinovu grančicu donesi. Zbirka poezije i proze Jelene Kurtmaker*, urednici Ivanka Kandjera, Josip Prološčić, Požega 2002, str. 57-58, 62-64.

98 *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, s.l. [Beograd], 1946, str. 13. i 14.

du 19 osoba, u prosincu 7 osoba, te 1946, u siječnju 11 osoba, u veljači 21 osoba, u ožujku 9 osoba, u travnju 2 osobe, u svibnju 1 osoba, i od posljedica logora u srpnju 1 osoba.

Prema različitim izvorima i navodima, najmanje 15 osoba ubijeno je u logoru Krndiji: Karl Mich(e)l, 14-godišnjak iz Vinkovačkoga Novog Sela (24. rujna 1945); Rosa Zimmermann, 19-godišnjakinja (4. listopada 1945); Adam Herge(r)t (Hergöd), 40-godišnjak iz Vinkovačkoga Novog Sela (11. listopada 1945); Johann Sutter, muškarac nepoznatih godina iz Vinkovačkoga Novog Sela (11. listopada 1945); Theresija Oswald, žena nepoznatih godina (u listopadu 1945); Petar Kleisinger, njegova supruga, oboje nepoznatih godina i sin 21-godišnjak iz Tominovca kraj Požege (jesen 1945); Rosalia Lohner, žena iz Vinkovaca (23/24. prosinca 1945); Adam Schmidt (Šmit), mladić nepoznatih godina iz Đakova (23/24. prosinca 1945); Ivan (Hans, Hansi) Alich, 36-godišnjak iz Brestače kraj Novske (2. siječnja 1946); Karl Bader, 15-godišnjak iz Vinkovačkoga Novog Sela (3. siječnja 1946); Franz Koch, 21-godišnjak iz Krndije (1946); Josip Petters, 50-godišnjak iz Piljenica kraj Novske (1946), a pri bijegu iz logora ubijena je Anna Birkenbach, mlađa žena nepoznatih godina iz Mlinske kraj Garešnice (potkraj 1945. ili početkom 1946). Postoje i navodi o samoubojstvima logoraša u Krndiji. Prema iskazu logoraša Lorenza Gratza iz Tomašanaca kraj Đakova, samoubojstvo je u logoru Krndiji izvršio logoraš iz Vođinaca kraj Vinkovaca.⁹⁹ Navodno su u logoru Krndiji izvršili samoubojstvo Marika Pilli i Petar Šulc iz Đurđanaca kraj Đakova.¹⁰⁰

Prema mjestu prebivanja, žrtve logora Krndije pretežno su iz Slavonije i Srijema, ali i iz ostalih dijelova Hrvatske, ponajprije iz središnje Hrvatske, iz Baranje i zapadne Hrvatske, te i iz bosanske Posavine i Bačke, dok za 29 osoba zavičajno mjesto nije poznato. Utvrđene žrtve logora Krndije su iz Đakova (24), Vinkovaca (22), Ciglenika kraj Požege (20), Mrzovića kraj Đakova (18), Jarmine kraj Vinkovaca (16), Drenovaca kraj Županje (14), Vinkovačkoga Novog Sela kraj Vinkovaca (13), Tomašanaca kraj Đakova (12), Mlinske kraj Garešnice (11), Cerića kraj Vinkovaca (10), Hrastovca kraj Daruvara (9), Gorjana kraj Đakova (8), Požege (8), Ilača kraj Tovarnika (7), Drenja kraj Đakova (6), Vučevaca kraj Đakova (6), Rajevog Sela kraj Županje (5), Brestače kraj Novske (4), Osijeka (4), Semeljaca kraj Đakova (4), Velike Kopanice kraj Đakova (4), Antunovca kraj Pakraca (3), Bastaja kraj Daruvara (3), Satnice Đakovačke kraj Đakova (3), Kešinaca kraj Đakova (3), Privlake kraj Vinkovaca (3), Tominovca kraj Požege (3), Treštanovaca kraj Požege (3), Viškovaca kraj Đakova (3), Vukovara (2), Bjeljine (2), Brčkog (2), Đurđanaca kraj Đakova (2), Gunje kraj Županje (2), Krndije kraj Đakova (2), Podgajaca kraj Županje (2), Retkovača kraj Vinkovaca (2), Slatine (2), Slavenskog Brod (2), Sokolovca kraj Daruvara (2), Stanišića kraj Sombora (2), Vrbanje kraj Županje (2), Vrbice kraj Đakova (2), Žu-

99 Usmeni iskaz Lorenza Gratza (Oberdischingen, Njemačka), 25. kolovoza 2002, Stefanu Schwobu (Dietenheim, Njemačka).

100 T. Šalić, *Đurđanci u prostoru i vremenu*, str. 88.

panje (2), Bjelovara (1), Bošnjaka kraj Županje (1), Budainke kraj Slavenskog Broda (1), Budrovaca kraj Đakova (1), Cerne kraj Županje (1), Daruvara (1), Forkuševaca kraj Đakova (1), Ivankova kraj Vinkovaca (1), Kakinca kraj Bjelovara (1), Kravica kraj Osijeka (1), Kruševlja kraj Sombora (1), Nove Pazove (1), Piljenica kraj Novske (1), Popovca kraj Batine (1), Potnjana kraj Đakova (1), Pridvorja kraj Đakova (1), Račinovaca kraj Županje (1), Resnika kraj Požege (1), Riđice kraj Sombora (1), Siska (1), Slavenskog Šamca (1), Soljana kraj Županje (1), Starih Mikanovaca kraj Vinkovaca (1), Sušaka (1), Šibovske kraj Prnjavora (1), Špišić Bukovice kraj Virovitice (1), Štitara kraj Županje (1), Velimirovca kraj Našica (1), Virovitice (1) i Zagreba (1).

Za neke osobe, 5 muškaraca i 2 žene, koje literatura navodi i drži žrtvama logora Krndije (Johan Bajer, Elizabeta Hadas, Josip Hanželik i Franjo Najberger iz Rajevog Sela kraj Županje¹⁰¹, supružnici Batjani i Filip Hohman iz Drenovaca kraj Županje¹⁰²), pouzdano je da su odvedeni u logor Krndiju 1945. ili 1946. a kako im je sudbina nerazjašnjena, možemo pretpostaviti da su te osobe u logoru Krndiji i smrtno stradale. Za neke osobe postoje u literaturi različiti, često i zbujujući, podaci o vremenu stradanja (smrti) u logoru Krndiji. Primjerice, za Jakoba Bischofa iz Tomašanaca kraj Đakova navedeno je u »zavičajnoj knjizi« za Tomašance i Gorjane, da je stradao u logoru Krndiji 7. siječnja 1945/1947, a kasnije izdanje, IV. knjiga zbornika »Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien« navodi samo godinu 1946.¹⁰³ Prema navodima Rose Selinsek-Mutlitz, on je u logoru Krndiji stradao 7. siječnja 1945.¹⁰⁴, što je očito netočno jer logor Krndija u to vrijeme nije postojao. Za neke je osobe nejasno jesu li stradale u logoru Krndiji. Primjerice, za Martina Huberta iz Gorjana kraj Đakova, u literaturi je navedeno nekoliko različitih godina rođenja (1879, 1883. i 1884) i godina smrti (1946. i 1948), kao i mjesta stradanja (»Lager unbekannt«, »Krndija«, »Rudolfsgnad«).¹⁰⁵ Za Magdalenu Scherera i Georga Scherera iz Gorjana kraj Đakova, u literaturi je navedeno nekoliko različitih podataka o mjestu i okolnostima stradanja (»Lager unbekannt«, »In jug. Lagern umgekommen oder auf der Flucht gestorben«, »Velika Pisanica«, »Krndija«).¹⁰⁶ Slično je i s različitim podacima u literaturi o okolnostima i mjestu stradanja Agathe Stiegler

101 S. Bogutovac, *Rajevčani stradalnici u Drugom svjetskom ratu*, str. 105.

102 M. Đidara, *Popis drenovačkih stradalnika u Drugom svjetskom ratu*, str. 38-39.

103 J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 159; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 949.

104 Zabilješka Rose Selinsek – Mutlitz, naslovljena: *Personen die im Vernichtungslager Krndija von 1945 – 1948 gestorben sind* [Satnica Đakovačka, Tomašanci, Gorjani, Viškovci], Mainz – Bretzenheim, s.a.

105 J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 193; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 927; Rundbrief 2 für die HOG Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi, Sindelfingen – Maichingen, 15. November 2001/15. Januar 2002, s.p.

106 J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 185; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 927-928; Rundbrief 2 für die HOG Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi, Sindelfingen – Maichingen, 15. November 2001/15. Januar 2002, s.p.

iz Gorjana kraj Đakova (»Lager unbekannt«, »In jug. Lagern umgekommen oder auf der Flucht gestorben«, »Krndija«).¹⁰⁷ Nedugo nakon otpuštanja iz logora Krndije umrle su, tijekom 1945. ili 1946, najmanje dvije osobe (Anna Kah i Kristina Ochsenhoffer, obje iz Hrastovca kraj Daruvara).¹⁰⁸ Iako su u podunavskošvapskoj literaturi navedeni kao žrtve logora Krndije, najmanje dvije muške osobe (Josef Ament, 1883. i Paul Haas, 1891. iz Tomašanaca kraj Đakova)¹⁰⁹ stradale su (vjerojatno umrle) u Krndiji kasnije na (prisilnom) radu tijekom 1948. Na groblju u Krndiji pokopani su i Antun i Ana Verhas iz Đakova (postoje odvojeni grobovi sa nadgrobniim križevima i njihovim imenima), koji su bili logoraši u Krndiji tijekom 1945. i 1946. no oni su umrli kasnijih godina u Krndiji, gdje su se tada nalazili na radu.¹¹⁰

Na logorskom dijelu groblja u Krndiji ostalo je do naših dana sačuvano tek pedesetak obilježenih logoraških grobova (pojedinačnih ili skupnih), od toga 35 grobova ima sačuvan nadgrobni natpis sa imenom/imenima 39 logoraša. U Krndiji je 1. studenoga 1997. održana prva komemoracija žrtvama logora 1945/1946. Na logorskom dijelu groblja u Krndiji otkriveno je 7. listopada 1999. spomen-obilježje (spomenik) stradalim/žrtvama logora 1945/1946.¹¹¹ Od vremena podizanja spomen-obilježja (spomenika) stradalim/žrtvama logora Krndija 1945/1946, logoraško groblje u Krndiji, održavaju članovi Njemačke narodnosne zajednice Zemaljske udruge Podunavskih Švaba u Hrvatskoj Ogranak Đakovo.

107 J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 193; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 928; Rundbrief 2 für die HOG Gorjani – Tomaschanzi – Iwanowzi, Sindelfingen – Maichingen, 15. November 2001/15. Januar 2002, s.p.

108 Prema navodu Magdalene Märzluft (Harrisburg, Pennsylvania, USA). Usp. Hrastovac – Eichendorf. Krndija Death Camp, www.dvh.org/hrastovac/krndija-death-camp.htm.

109 J. Werni, K. Reiber, J. Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi – Gorjani*, str. 141, 155, 156; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV*, str. 949.

110 Prema usmenom navodu Katarine Kolb (Dortmund, Njemačka), 10. listopada 2003, Branku Ostajmeru (Đakovo).

111 V. Geiger, Nijemci u Đakovu i Đakovštini, str. 182-183. I tamo navedeni izvori i literatura.

SUMMARY

The Krndija Camp 1945–1946

According to German/Volksdeutsche figures, of the 195,000 Volksdeutsche who remained in Yugoslavia, around 170,000 individuals were interned in camps from the end of 1945 until early 1948. About 50,000 to 60,000 members of the German minority died in the camps from ill-treatment, cold, hunger, typhus and dysentery. At least 10,000 to 20,000 Croatian Volksdeutsche, for the most part civilians who remained in their home villages, were interned after 1945 in various camps, following the closing of the border with Austria. Based on the available sources, the largest camps for ethnic Germans on Croatian territory during that time period were Josipovac near Osijek, Valpovo, Velika Pisanica near Bjelovar, Krndija near Đakovo, Šipovac near Našice, Pusta Podunavlje in Baranja, and Tenja/Tenjska Mitnica near Osijek.

The village of Krndija in Slavonia (four kilometers northwest of Punitovci in the Đakovo area) is paradigmatic to the fate of Germans in Croatia. Once a mostly ethnic German settlement, which grew quickly after its foundation in 1882/1883, it disappeared literally “overnight.” Its population moved or fled at the end of October 1944, while the Yugoslav communist authorities subsequently transformed Krndija into a camp for the remaining Germans in the region during 1945 and 1946. From August 1945 until May 1946, the abandoned German village of Krndija became one of the largest internment camps in Croatia and Yugoslavia for the remaining Volksdeutsche population. The Krndija camp was initially established to hold prisoners of war (German and Croatian soldiers), but later it expanded to hold political prisoners. On 15 August 1945, the camp was transformed to hold the remaining ethnic Germans from Slavonia, Sylvania, western Croatia, and the Bosnian Posavina. The unfortunate camp inmates were faced not only with unfavorable housing conditions, but had exceptionally bad nutrition, poor hygiene, and scarcity of medicine and medical services, suffered from various diseases, and were subjected to a strenuous work regimen. During the winter of 1945/1946, especially from January 1946, an epidemic of typhus fever began to ravage the camp and quickly reached terrifying proportions. By the end of March and in early April 1946, steps were taken to bring the epidemic under control. Other than a few isolated incidents, which undoubtedly occurred, killings and executions did not take place in Krndija. Dead inmates were buried at the local cemetery, often in unmarked graves.

It is estimated that between 3,500 and 4,000 inmates passed through the Krndija camp from 1945 to 1946, and approximately 500 to 1,500 of them lost their lives. According to the available figures and sources, a total of 338 individuals died

in Krndija between 1945 and 1946, 152 of which were men, 183 women, while the gender of three deceased inmates remains unknown. The age of 204 of the victims has been determined, including nineteen children and young adults under the age of fourteen (ten girls and nine boys). Three of them were infants less than a year old (two girls, one boy), including one that was born in the camp. Ten of the children were six years old or younger; four boys (two of them two years old, one aged three, and one aged five) and six girls (three were one year old, two were four, and one was six years old). The largest group of victims, 116 individuals (sixty-seven women and forty-nine men), were of working age (between the ages of fifteen and sixty-four), including thirty-six women of childbearing age (between the ages of fifteen and forty-nine). Finally, there were seventy-one victims (thirty-one women and forty men) who were older than sixty-five. The date of death is unknown for 111 victims of Krndija, while 118 individuals died between the founding of the camp in August 1945 and the end of the year, and another 109 died during 1946, that is, until the camp was disbanded in May 1946. The more or less exact time of death is known for a significant number of victims (119 individuals). According to various sources and claims, at least fifteen people were killed in the Krndija camp. The camp was disbanded in May 1946, and the internees who were not released then, were transferred to other camps (Podunavlje in Baranja, Tenja/Tenjska Mitnica near Osijek, Gakovo in Bačka, and Knićanin/Rudolfsgnad in Banat).

In the camp section of the Krndija cemetery there are presently only about fifty preserved and marked graves holding the remains of camp internees (either buried individually or in groups). Thirty-five of the graves have the names of those buried in the graves (thirty-nine individuals) still visible. On 1 November 1997, the first commemoration was held in Krndija and on 7 October 1999, a monument to the camp victims of 1945-1946 was unveiled in the camp section of the cemetery. The monument holds inscriptions in both German and Croatian.

Key words: Krndija camp, structure of inmates, victims